

جادوی بیان در رنگین کمان سخن

دکتر الیاس نورانی
عضو هیأت علمی دانشگاه رازی

آشنایی با روش

www.ketab.ir

۱۳۹۱

سرشناسه : نورایی، الیاس، ۱۳۲۵-

عنوان و نام پدیدآور : جادوی بیان در رنگین کمان سخن / الیاس نورایی.

مشخصات نشر : تهران: یار دانش، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۱۸۹ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۴۸۰-۶-۰

وضعیت فهرست نویسی : قیفا

یادداشت : کتابخانه: ص. ۱۸۹ - ۱۹۰.

موضوع : معانی و بیان

رده بندی کنگره : ۱۳۹۱ ج ۲ / ن ۸۷ / PIR ۳۳۵۶

رده بندی دیویی : ۸۵ - / ۲۲

شماره کتابشناسی : ۳۰۰۵۶۸۲

کتاب:..... جادوی بیان در رنگین کمان سخن

• تألیف:..... دکتر الیاس نورایی (عضو هیأت علمی دانشگاه رازی)

• صفحه آرا، تدوین و طراح جلد:..... آرزو سهرابی

• ناشر:..... یار دانش

• نوبت چاپ:..... اول- تهران- ۱۳۹۱

• قطع:..... رقعی ۲۰۰ص

• قیمت:..... ۷۰۰۰۰ ریال

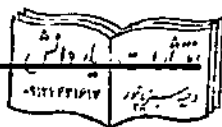
• شابک:..... ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۴۸۰-۶-۰

تیراژ ۱۰۰۰

تذکره پدیدار

۱۳۹۱/۱۱/۱۱

تهران- پاسداران- بوستان نهم پلاک ۲۷

تلفن: ۰۲۱-۲۲۵۶۷۲۵۸

خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»

(الرحمن ۳ و ۲)

پیش گفتار

به نام خداوند بسالا و پست که از هستیش هست شد هر چه هست
فرزنده شمع خاوری فرارزنده طاق نیلوفری
معتبر کن باد عنبر نسیم نظام آور کسار دُر بتیم
ز شوقش عناد دل نرم مرای ز لطفش ریاحین تبسم نمای
ستایش خداوندی را که عفویش خطا پوش است و لطفش معذرت نیوش و
سپاس همو را که حقایق معانی و باز کک کاریهای بیان را در خیال ما گذرانید و ما را با
نعمتهای بدیع و سجایای بی کرانش در گلستان ادب و معرفت رهنمون ساخت و درود
بی پایان بر فرستاده او - محمد (ص) - برترین شاخه شجره فصاحت که ما را با دلانل
اعجاز و بلاغت کتاب خود آشنایی بخشید.

از آنجا که بهره‌مندی و التذات روحی از رابحه مشک فشان و عبیر آمیز و
عنبر بیز کلام هنری (ادبیات) بدون آشنایی با علم بیان و گونه‌های خیال میسر نیست و
ارباب فطنت و ذكاء و ارباب کیاست و درها با دانستن رموز جادوی بیان دریافته‌اند که
در حقه سخن چه گوهرها و در طبله کلام چه عنبرها نهفته است؛ لذا به یمن علاقه
وافر به موضوع در طول سالهای تدریس معانی و بیان و فنون بلاغت در مقاطع مختلف
تحصیلی و وجود یادداشت‌های متعدد در این زمینه و همچنین پیشهاد دانشجویان و
همکاران ادب دوست بر آن شدم تا مطالب بگونه‌ای مدون چاپ شود تا منبعی در
خور برای آشنایی بیشتر با ظرافتهای جادوی بیان و لبخند خیال در رنگین کمان سخن
فراهم گردد.

علم بیان از مجموعه دروسی است که در کنار دو علم معانی و بدیع سلسله
علوم بلاغت را تشکیل می‌دهند و همه دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی

خصوصاً و ادب دوستان علاقمند، عموماً به آموختن آن نیاز دارند، لذا این کتاب شامل مباحث اصلی علم بیان می‌باشد که می‌تواند منبع مناسبی برای دانشجویان و محققان حوزه بلاغت و زیبایی‌شناسی سخن باشد و در واقع دامنی از گلهای بوستان بلاغت و ترانه‌ای از ترانه‌های هزارستان خیال است که در شش فصل مجزا تنظیم شده است. در فصل اول کلیاتی درباره بلاغت و تاریخچه آن، علم بیان و صور خیال آورده شده است. در فصل دوم به بحث تشبیه و انواع آن، در فصل سوم به بحث مجاز و علاقه‌های آن، در فصل چهارم و پنجم به ترتیب به مباحث استعاره و کنایه و انواع آنها پرداخته شده است. در فصل آخر نیز، به گونه‌های دیگر صور خیال از جمله حسن آمیزی، اغراق، پارادکس و نماد اشاره شده است. در انتهای هر یک از این فصل‌ها، تمریناتی برای محکم یادگیری دانشجویان آورده شده است که پرداختن بدانها می‌تواند در یادگیری بیشتر، نقش داشته باشد. همچنین در پایان هر فصلی، یادداشتهای تکمیلی و ارجاعات به منابع و مآخذ مورد استفاده با ذکر عنوان و شماره صفحات هر یک از آنها آمده است.

از محاسن این کتاب، آوردن نمونه مثالهای شعری فراوان به زبان فارسی و گاهی عربی است؛ این امر از طرفی سبب استحکام در یادگیری مطالب و مباحث می‌شود و از طرف دیگر نیز به جامع بودن کتاب، کمک می‌کند. همانطور که هیچ تألیفی، به ویژه در حوزه کتب درسی و آموزشی، بدون تأثیرپذیری و بهره‌گیری از آثار مکتوب پیشین نمی‌تواند توفیق یابد، این کتاب نیز از این ویژگی مستثنی نیست. و از کتب بیانی اساتید فاضل، شیرین قلم و متبع برای تفهیم و آموزش مطالب بهره‌ها برده‌ام که توفیق رحمت، مزید عمر و عزت این سخن‌پژوهان ژرف اندیش و مایه ور جامعه ادبی ایران را از حضرت رب العزه خواهانم و امیدوارم که خوانندگان عزیز خطاهای احتمالی این حقیر را با سجایای اخلاقی خود با دیده سخا و

عفو بنگرند و در طول مطالعه و یا تدریس آن ما را از نظرات حکیمانه و صائب خود
بهره‌مند سازند.

و العاقبة بالعافية

الیاس نورابی

زمستان ۹۱

www.ketab.ir

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۷
فصل اول: علم بیان	
ادبیات، واقعیت و تخیل	۱۹
بلاغت؛ تاریخچه و شاخه های آن	۲۳
مهمترین کتابهای بلاغت عربی در چند قرن اول اسلام	۲۵
کتابهای بلاغت فارسی تا قرن هفتم	۲۷
موضوع علم بیان	۲۸
تخیل و صور آن	۳۰
بانوشت های فصل اول	۳۲
فصل دوم: تشبیه و انواع آن	
تعاریف و کلیات	۳۵
ارکان تشبیه	۳۶
وجه شبه و انواع آن	۳۷
وجه شبه تحقیقی	۳۷
وجه شبه تخیلی	۳۸
وجه شبه مفرد حسی	۳۹
وجه شبه مفرد عقلی	۳۹
وجه شبه مرکب	۳۹
وجه شبه مرکب حسی	۴۰
وجه شبه مرکب عقلی	۴۰
وجه شبه متعدد	۴۰

- ۴۱ وجه شبه به اعتبار زود بایی و دیرباب
- ۴۱ تشبیه قریب
- ۴۲ تشبیه بعید
- ۴۲ اقسام تشبیه بر اساس ذکر یا حذف وجه شبه
- ۴۲ تشبیه مفصل
- ۴۴ تشبیه مجمل
- ۴۵ اقسام تشبیه بر اساس ذکر یا حذف ادات تشبیه
- ۴۵ تشبیه مرسل (صریح)
- ۴۵ تشبیه مؤکد (استوار)
- ۴۶ اقسام تشبیه بر اساس حسی یا عقلی بودن طرفین تشبیه
- ۴۶ تشبیه محسوس به محسوس
- ۴۸ تشبیه محسوس به معقول
- ۴۹ تشبیه معقول به محسوس
- ۵۰ تشبیه معقول به معقول
- ۵۲ تقسیم تشبیه بر اساس مفرد و مقید و مرکب بودن طرفین تشبیه
- ۵۲ فرق مقید و مرکب
- ۵۳ مفرد مطلق به مفرد مطلق
- ۵۴ تشبیه مفرد مطلق (غیر مقید یا مجرد) به مفرد مقید
- ۵۴ تشبیه مفرد مقید به مفرد مقید
- ۵۷ تشبیه مفرد مقید به مفرد مطلق (غیر مقید)
- ۵۷ تشبیه مفرد مطلق به مرکب
- ۵۹ تشبیه مفرد مقید به مرکب
- ۶۰ تشبیه مرکب به مفرد مطلق

۶۱	تشبیه مرکب به مفرد مقید
۶۱	تشبیه مرکب به مرکب
۶۴	تشبیه بلیغ
۶۵	تشبیه بلیغ به شکل اضافی
۶۵	تشبیه بلیغ به شکل غیر اضافی
۶۶	سایر انواع تشبیه
۶۶	تشبیه مفروق
۶۷	تشبیه مفروق
۶۹	تشبیه تسویه یا مزوج
۷۱	تشبیه جمع
۷۳	تشبیه تمثیل
۷۵	تشبیه تفضیل
۷۷	تشبیه مشروط
۷۹	تشبیه مضمر یا پنهان
۸۲	تشبیه معکوس یا مقلوب
۸۴	تشبیه خیالی
۸۶	تشبیه وهمی
۸۷	اغراض و مقاصد تشبیه
۸۸	بیان حال مشبه
۸۹	بیان امکان مشبه
۹۰	بیان مقدار و اندازۀ حال مشبه (کمیت مشبه)
۹۱	تقریر حال مشبه و تثبیت آن در ذهن شنونده
۹۲	ذم و نکوهش و تقبیح مشبه

۹۲	مدح مشبه.....
۹۳	توصیف مشبه.....
۹۳	استطراف یا تر و تازه نشان دادن مشبه.....
۹۵	تمرین.....
۹۸	پانویشت های فصل دوم.....
	فصل سوم مجاز و علاقه های آن
۱۰۳	حقیقت و مجاز.....
۱۰۴	انواع حقیقت.....
۱۰۴	حقیقت عرفی.....
۱۰۴	حقیقت شرعی.....
۱۰۴	تقسیم بندی های مجاز.....
۱۰۵	مجاز عقلی.....
۱۰۵	مجازی لغوی.....
۱۰۵	مجاز مرسل.....
۱۰۶	قرینه.....
۱۰۶	قرینه صارفه.....
۱۰۶	قرینه لفظیه با مقالبه.....
۱۰۶	قرینه معنویه یا حالیه.....
۱۰۶	علاقه.....
۱۰۶	نقش و اهمیت مجاز در کلام.....
۱۰۹	اقسام علاقه های مجاز.....
۱۰۹	علاقه جزئیت.....
۱۱۰	علاقه کلیت.....

- علاقه سببیت ۱۱۱
- ذکر سبب و اراده مسبب یا ذکر علت و اراده معلول ۱۱۱
- ذکر مسبب و اراده سبب یا ذکر معلول و اراده علت ۱۱۲
- علاقه ظرف و مظهر ۱۱۲
- ذکر ظرف و اراده مظهر یا ذکر جای و اراده جای گیر ۱۱۳
- ذکر مظهر و اراده ظرف یا ذکر جای گیر و اراده جای ۱۱۴
- علاقه حال و محل ۱۱۴
- ذکر محل و اراده حال ۱۱۴
- ذکر حال و اراده محل ۱۱۵
- علاقه لازمیت ۱۱۵
- علاقه ملزومیت ۱۱۶
- علاقه ماکان ۱۱۷
- علاقه مایکون ۱۱۸
- علاقه آلیت ۱۱۹
- علاقه خاص و عام ۱۲۰
- ذکر خاص اراده عام ۱۲۰
- ذکر عام و اراده خاص ۱۲۰
- علاقه مادیّت (جنسیت) ۱۲۱
- علاقه ی قوم و خویشی ۱۲۲
- علاقه مجاورت ۱۲۲
- علاقه تضاد ۱۲۳
- علاقه بدلیت ۱۲۴
- تمرین ۱۲۵

۱۲۷	پانویشت های فصل سوم
	فصل چهارم: استعاره و انواع آن
۱۳۱	تعاریف و کلیات
۱۳۲	ارکان استعاره
۱۳۳	ارزش و اهمیت استعاره
۱۳۴	انواع استعاره
۱۳۴	استعاره مصرحه (آشکار)
۱۳۴	استعاره مصرحه مجرّده
۱۳۶	استعاره مصرحه مرشحه (پرونده)
۱۳۸	استعاره مصرحه مطلقه
۱۴۰	استعاره مکنیه یا بالکنایه
۱۴۰	انواع استعاره مکنیه بر اساس شکل
۱۴۰	به صورت اضافی (اضافه استعاری)
۱۴۲	به صورت غیر اضافی
۱۴۴	انواع استعاره مکنیه به اعتبار مستعار منه (مشبه به)
۱۴۴	جاندار انگاری
۱۴۴	استعاره مکنیه
۱۴۴	انسان گرایی یا تشخیص یا استعاره انسان مدارانه
۱۴۵	انواع استعاره بر اساس مستعار له و مستعار منه
۱۴۵	استعاره وفاقیه
۱۴۵	استعاره عنادیه
۱۴۵	استعاره تهکمیّه
۱۴۶	انواع استعاره از نظر جامع (وجه شبه)

۱۴۶	استعاره قریب
۱۴۷	استعاره بعید
۱۴۸	استعاره تحقیقه
۱۴۸	استعاره تخیلیه
۱۴۹	انواع استعاره براساس لفظ مستعار
۱۴۹	استعاره اصلیه
۱۵۰	استعاره تبعیه
۱۵۰	استعاره تمثیله یا مرکب
۱۵۳	تمرین
۱۵۵	پانوشت های فصل چهارم
	فصل پنجم: کنایه و انواع آن
۱۵۹	کنایه
۱۶۰	تفاوت کنایه و مجاز
۱۶۰	تفاوت کنایه و استعاره مرکب
۱۶۰	ارکان کنایه
۱۶۱	تقسیم بندی های کنایه
۱۶۱	تقسیم کنایه به اعتبار مکنی عنه
۱۶۱	کنایه از صفت
۱۶۲	کنایه از موصوف (اسم)
۱۶۳	کنایه از فعل یا مصدر
۱۶۵	اقسام کنایه به اعتبار انتقال معنای مقصود
۱۶۵	کنایه قریب یا آشکار
۱۶۵	کنایه بعید یا خفی

تقسیم کتابیه به اعتبار وسایط و لوازم (وضوح و خفا).....	۱۶۶
رمز.....	۱۶۷
ایماء.....	۱۶۷
تلویح.....	۱۶۸
تعریض.....	۱۶۹
تمرین.....	۱۷۲
پانوشته های فصل پنجم.....	۱۷۴
فصل ششم: نمونه های دیگر صور خیال	
مقدمه.....	۱۷۷
اغراق.....	۱۷۷
حسن آمیزی.....	۱۷۹
پارادکس.....	۱۸۱
نماد.....	۱۸۲
تمرین.....	۱۸۵
پانوشته های فصل ششم.....	۱۸۶
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۸۷